

Grażyna Gulińska

Kielce

KSIĘGARNIA „JEDNOŚĆ” W KIELCACH JAKO PRZYKŁAD DZIAŁALNOŚCI KSIĘGARŃ KATOLICKICH W POLSCE PO 1939 R.

Uwagi wstępne

We współczesnym społeczeństwie księgarnie są jednymi z ważniejszych instytucji kulturalnych. Zajmują się nie tylko sprzedażą książek i innych wydawnictw, ale także propagują czytelnictwo. Księgarnie katolickie, zaliczane do grupy księgarń prywatnych, obok wymienionych zadań, mają nadto na celu zaspokojenie potrzeb związanych z wyznawaniem kultu religijnego i jego praktykowaniem.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono działalność księgarni „Jedność” w Kielcach po 1939 r., ale przybliżono też podstawowe fakty związane z jej istnieniem już od 1919 r. Pominięto działalność drukarni, chociaż w jej nazwie odzwierciedlającej status formalno-prawny tej instytucji w różnych okresach historycznych występowały bądź oba określenia – „Drukarnia i Księgarnia Jedność”, bądź jedno z nich. Działalność drukarni, znajdująca się obecnie w polu zainteresowań autorki, przedstawiona zostanie w innym opracowaniu.

Poniższy tekst, oparty głównie na źródłach archiwalnych¹, jest uzupełnieniem badań nad problematyką współczesnego księgarstwa, gdzie problemy obiegu książki są nieodłącznym składnikiem badań księgoznawczych². Chodzi tu zwłaszcza o powiązanie powyższych zagadnień z problematyką edytorską z jednej strony oraz z kwestiami czytelnictwa z drugiej³.

Innym ważnym polem badawczym współczesnego rynku książki są – jak pisze K. Migoń – relacje między księgarnią a odbiorcami książek, natomiast ostatecznym celem badań w tym zakresie jest ujawnianie rzeczywistej i potencjalnej roli księgarń

¹ Autorka korzystała z materiałów archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Diecezjalnym Kielckim (dalej: ADK), Archiwum Państwowym w Kielcach, Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

² K. Migoń, *Nauka o książce. Zarys problematyki*, Wrocław 1984, s. 195-198.

³ Tamże, s. 195.

(formy sprzedaży, organizacja pracy, reklama itp.) w danym środowisku, a w dalszej perspektywie roli księgarstwa w społeczeństwie⁴.

Istniejąca od 1919 r. księgarnia „Jedność” w Kielcach nie stanowiła dotychczas głównego przedmiotu zainteresowań badaczy⁵. O instytucji tej wspomniano marginesowo i fragmentarycznie, najczęściej przy okazji szerzej prowadzonych badań historycznych, zwłaszcza dotyczących historii Kielc⁶. Informacji o księgarni „Jedność” nie znajdziemy też w wydanym w 2004 r. kolejnym 10 tomie *Encyklopedii katolickiej*⁷. Pod hasłem „Księgarnie katolickie” m.in. stwierdzono, iż w okresie II wojny światowej zaprzestano działalności księgarskiej na ziemiach polskich włączonych do Niemiec i prawie całkowicie w Generalnym Gubernatorstwie. Zamieszczono tam jedynie wykaz funkcjonujących w Polsce po 1989 r. księgarni katolickich przy wydawnictwach, wymieniając założone w 1989 r. Wydawnictwo „Jedność” w Kielcach⁸.

Działalność kieleckich placówek księgarskich w latach 1826-1939 zaprezentował Stanisław Januszek⁹. Zwrócił on m.in. uwagę na liczące się w mieście w końcu XIX w. księgarnie należące do Leona Możdżeńkiego, Leona Grostala, Saula Rosenblatta, Moszka Mendla Waldena, Michała Goldhaara¹⁰, jak i mniejsze, których działalność była krótkotrwała. Podobnie w okresie międzywojennym, obok placówek posiadających bogaty asortyment wydawniczy, jak na przykład księgarnie „Leon i S-ka”, „Jedność”, czy też firmy będące własnością Stanisława Króla, Józefa Ungera, Piotra Wiślickiego¹¹, istniały też w Kielcach niewielkie księgarnie trudniące się jedynie sprzedażą podręczników, przyborów szkolnych, materiałów piśmiennych. Księgarnia „Jedność”, sąsiadująca – jak pisze S. Januszek – z kościołem katedralnym, kurią biskupią i Gimnazjum im. St. Żeromskiego¹², odegrała, nie tylko ze względu na lokalizację, znaczącą rolę w upowszechnianiu i kształtowaniu zainteresowań czytelniczych, głównie wśród księży, miejscowej inteligencji, młodzieży szkolnej czy ludności z pobliskich wsi.

⁴ Tamże, s. 197.

⁵ Do 1939 r. stan księgarstwa w Kielcach przedstawił S. Januszek w artykule pt. *Dzieje księgarstwa w Kielcach w latach 1826-1939*, „Roczniki Biblioteczne” 1968, z. 1-4, s. 237-296.

⁶ Zob. A. Massalski, S. Meducki, *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Wrocław 1986, rozdz. VII: *Kultura*, s. 243-277; Z. Guldon, A. Massalski, *Historia Kielc do roku 1945*, Kielce 2000, zwłaszcza s. 341-358 oraz 365-376.

⁷ J. Warmiński, *Księgarnie katolickie*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 2004, t. 10, kolumna 103-107.

⁸ Tamże, kolumna 106.

⁹ S. Januszek, *Dzieje księgarstwa...*, s. 237-296.

¹⁰ Zob. G. Maciągowski, *Michał Goldhaar – kreator kieleckiego rynku książki (1861-1900)*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 1998, t. 4, s. 59-67.

¹¹ *Informator firm chrześcijańskich m. Kielc*, Kielce [1936], s. 23. Informator wydał Wydział Gospodarczy Stronnictwa Narodowego w Kielcach. Wymieniono w nim pięć księgarni, a mianowicie: Unger Józef, ul. Pierackiego 5; Król Stanisław, ul. Wesoła 42; Księgarnia „Jedność”, ul. Bandurskiego 2; Ptaszyńska Zofia, Plac Wolności 10 oraz Szwedowski Adam, Sienkiewicza 31.

¹² S. Januszek, *Dzieje księgarstwa*, s. 273.

Status organizacyjno-prawny Księgarni

Istniejąca od 1919 r. Spółdzielcza Księgarnia Powszechna „Jedność” w Kielcach pod tą nazwą działała do 1922 r. Jej celem było zaspokojenie potrzeb religijnych, społecznych, kulturalnych i materialnych swoich członków¹³. Aby ten cel osiągnąć – jak czytamy w art. 3 Statutu – księgarnia „będzie organizować i prowadzić wszelkiego rodzaju zakłady handlowe, które z kolei będą kupować, hurtowo przerabiać i wytwarzać artykuły i przedmioty dla kultu religijnego, użytku oświatowego, domowego, gospodarczego i odsprzedawać je detalicznie i hurtowo”¹⁴. Zakres działalności Spółdzielczej Księgarni Powszechnej „Jedność” w Kielcach obejmował wydawanie książek, nut, czasopism, pomocy szkolnych, artykułów handlu księgarskiego, prowadzenie drukarni¹⁵ oraz handlu książkami, wydawnictwami, przedmiotami kultu religijnego, dewocjonaliami, winem mszalnym¹⁶.

Jak wynika z protokołów Zarządu Spółdzielczej Księgarni Powszechnej „Jedność”, jej personel w 1921 r. liczył 6 osób. Obok Jana Twory, który prawdopodobnie był kierownikiem księgarni, w skład personelu wchodził: Teresa Kurkiewicz, Eugenia Królikowska, Helena Aniołówna, Michał Makówka, Józef Chłopiec¹⁷. Poświęcenie księgarni nastąpiło najprawdopodobniej w lipcu 1921 r., a aktu tego dokonał ks. prałat Bronisław Obuchowicz¹⁸.

Właścicielem Spółdzielczej Księgarni Powszechnej „Jedność” od 1920 r. był Związek Księży Diecezji Kieleckiej pod nazwą „Praca”. Jak napisano w Statucie Związku, jego zadaniem było „... połączenie księży Diecezji Kieleckiej do wspólnej kulturalno-społecznej pracy w duchu katolickim i narodowym”¹⁹. Związek rozwijał zatem wśród swoich członków, a mógł nim być każdy ksiądz Diecezji Kieleckiej, życie naukowe, popierał prowadzenie działalności społecznej, a także zajmował się załatwianiem spraw ekonomicznych i prawnych członków Związku²⁰.

Dnia 20 października 1920 r. sporządzono akt notarialny dotyczący sprzedaży nieruchomości przy ul. 3 Maja, gdzie zlokalizowana była rzeczona księgarnia²¹. Nieru-

¹³ ADK, sygn. R-42: Statut Spółdzielni Przemysłowo-Handlowej „Jedność” w Kielcach, k. 1, art. 2.

¹⁴ Tamże, k. 1, art. 3.

¹⁵ Drukarnię „Jedność”, która wchodziła w skład Spółki Akcyjnej „Jedność”, utworzono w 1918 r. Zob. *Almanach drukarstwa Kielecczyzny*, red. J. Butwiłło i Z. Nosal, Kielce 1969, s. 12-13.

¹⁶ ADK, sygn. R-53, k. 28, § 6.

¹⁷ ADK, sygn. R-36, k. 3, pkt. 4. W artykule S. Januszka znajdujemy informację o tym, iż jedną z pracownic księgarni „Jedność” była Teresa Kunkiewiczówna, zwana „Panną Teresą”, popularna i ceniąca w środowisku księgarskim. Można przypuszczać, iż występujące w materiałach archiwalnych nazwisko: Teresa Kurkiewicz, zostało przez S. Januszka zniekształcone, a w obu przypadkach chodziło o tę samą osobę. Zob. S. Januszek, *Dzieje księgarstwa...*, s. 273.

¹⁸ ADK, sygn. R-36, k. 3, protokół z 2.08.1921 r.

¹⁹ ADK, sygn. R-53, k. 3, § 1.

²⁰ ADK, sygn. R-53, k. 3, § 3 i § 4.

²¹ Nieruchomość przy ul. 3 Maja już od 1914 r. była własnością ks. bpa A. Łosińskiego, który nabył ją 19 kwietnia 1914 r. od Wandy Nowakowej za sumę 25 tys. rubli. ADK, sygn. R-53, k. 143.

chomość ta, należąca do biskupa Augustyna Łosińskiego, została sprzedana na wyłączną własność Związkowi Księży Diecezji Kieleckiej „Praca” za cenę szacunkową 75 000 marek polskich. Ks. biskup A. Łosiński zapłacił z góry czynsz wymienionemu wyżej Związkowi „Praca” za okres najmu lokalu zajmowanego przez księgarnię „Jedność”, tj. od 1 stycznia 1920 r. do 1 stycznia 1945 r.²² W 1922 r. (7 maja) Spółdzielcza Księgarnia Powszechna „Jedność” w Kielcach otrzymała nazwę: Spółdzielnia Przemysłowo-Handlowa „Jedność” w Kielcach²³.

Księgarnia, będąc instytucją autonomiczną, działającą na podstawie Statutu Spółdzielni Przemysłowo-Handlowej „Jedność” w Kielcach²⁴, skupiała osoby fizyczne i prawne. Jej środki obrotowe tworzyły fundusze udziałowe (pobierano wpisowe od członków w wysokości 200 zł.), zasobowe, specjalne, wkładki oszczędnościowe, pożyczki²⁵. Kolejna zmiana nazwy na Księgarnia Spółdzielcza „Jedność” w Kielcach z o.o. nastąpiła 20 września 1927 r.²⁶ i w tym kształcie organizacyjno-prawnym działała do 1939 r.

Dalsze losy księgarni „Jedność” związane były z nabyciem przez Rzymsko-Katolicką Diecezję Kielecką 30 czerwca 1939 r. całej, należącej do Związku Księży Diecezji Kieleckiej „Praca”, nieruchomości w Kielcach oznaczonej numerem hipotecznym 285 (w jej skład wchodziła zarówno drukarnia, jak i księgarnia „Jedność”)²⁷.

Będąca przedmiotem zainteresowania księgarnia „Jedność” została sprzedana Diecezji Kieleckiej na mocy upoważnienia i uchwały Rady Nadzorczej Walnego Zgromadzenia Członków Księgarni Spółdzielczej „Jedność” z dnia 19 maja 1939 r. za sumę 4500 zł. Księgarnia mieściła się wówczas przy ul. Bandurskiego 2, a składała się ze sklepu wraz ze składem i piwnicą²⁸. Od tego momentu księgarnia i drukarnia „Jedność” występują pod nazwą: Diecezjalna Księgarnia i Drukarnia „Jedność” w Kielcach. Jej dyrektorem i kuratorem do 15 lipca 1939 r. był ks. kanonik Jan Banach, proboszcz parafii Lisów, który przez 15 lat związany był z powyższą instytucją, pełniąc w niej różne funkcje²⁹, m.in. od 3 grudnia 1932 r. zarządzał on drukarnią „Jedność”³⁰. Delegatem do spraw Księgarni i Drukarni „Jedność” był ks. Bolesław Rydzy (proboszcz w Zagnańsku), mianowany na to stanowisko z dniem 15 lipca 1939 r. przez biskupa Czesława Kaczmarka³¹.

²² ADK, sygn. R-53, k. 143-145: Akt notarialny sporządzony przez notariusza Wacława Janiszowskiego w Kielcach repertorium 1521 z 20 października 1920 r.

²³ ADK, sygn. R-42, k. 1, art. 1.

²⁴ ADK, sygn. R-42, k. 1-4.

²⁵ ADK, sygn. R-42, k. 2.

²⁶ ADK, sygn. R-37, k. 4, art. 1.

²⁷ ADK, sygn. OG-11/2, k. 3.

²⁸ ADK, sygn. OG-11/2, k. 3, § 1 i § 3 umowy kupna-sprzedaży z dn. 30.06.1939 r.

²⁹ ADK, sygn. R-38, k. 40; sygn. OG-11/2, k. 6.

³⁰ ADK, sygn. OG-11/3, k. 13.

³¹ ADK, sygn. OG-11/2, k. 5.

Okres wojny i okupacji

Dnia 24 października 1939 r. ks. bp Cz. Kaczmarek podpisał Regulamin Księgarni i Drukarni „Jedność”. Znalazło się w nim stwierdzenie, iż księgarnią i drukarnią kieruje jedna osoba, a mianowicie kierownik. Do jego obowiązków należy dokonywanie zakupów materiałów, przyjmowanie zamówień na roboty, kalkulacja ceny sprzedażnej, przyjmowanie i zwalnianie personelu, nadzorowanie jego wydajności pracy. Z kolei nad całokształtem obrotów gospodarki drukarskiej i księgarskiej czuwa dyrektor³².

Jak wynikało z korespondencji prowadzonej w 1939 r. między Kurią Diecezjalną Kielecką a Dyrekcją „Jedności”³³, dyrektorem charakteryzowanej instytucji w grudniu tegoż roku był mgr Emil Bałuciński, a jej kierownikiem Edward Szydłowski³⁴. Rok później, 31 października 1940 r., Kuria Diecezjalna rozwiązała z Szydłowskim stosunek pracy³⁵.

Natomiast S. Januszek w przywoływanej już kilkakrotnie pracy na temat księgarstwa kieleckiego twierdzi, iż E. Szydłowski jako kierownik księgarni „Jedność” pracował w niej w latach 1939-1941³⁶. Informacja ta, oparta na relacji S. Króla oraz życiorysie Szydłowskiego, wydaje się niezbyt precyzyjna. Zachowane materiały archiwalne, z których nie korzystał S. Januszek, a które stanowią podstawę źródłową niniejszego artykułu, wyraźnie wskazują, iż był on kierownikiem księgarni tylko do 1940 r.

Należy odnotować, iż 1 października 1940 r. bp Cz. Kaczmarek udzielił mgr E. Bałucińskiemu, dyrektorowi Księgarni i Drukarni „Jedność” (mieszczącej się przy ul. Bandurskiego 2), pełnomocnictwa ogólnego do działania w jej imieniu³⁷. Upoważnienie udzielone mgr Bałucińskiemu do reprezentowania interesów „Jedności” wobec władz i sądów zostało przez bpa ordynariusza Cz. Kaczmarka potwierdzone 28 marca 1941 r.³⁸

Analiza zachowanych materiałów archiwalnych pozwoliła na częściowe odtworzenie obsady kadrowej księgarni „Jedność” w okresie II wojny światowej. W 1940 r. jej personel składał się z trzech osób, w tym jednego praktykanta, natomiast w drukarni należącej do firmy „Jedność” pracowało wówczas 13 osób, w tym 2 zecerów (do czasu wybuchu wojny w drukarni zatrudniano 37 osób, w tym 6 zecerów)³⁹.

³² ADK, sygn. OG-11/2, k. 7-8: Regulamin Księgarni i Drukarni „Jedność” w Kielcach.

³³ W omawianym okresie właścicielem „Jedności” była Rzymsko-Katolicka Diecezja Kielecka, którą reprezentowała Kuria Diecezjalna w Kielcach.

³⁴ ADK, sygn. OG-11/2, k. 15, k. 22-27. Mgr E. Bałuciński był dyrektorem księgarni i drukarni „Jedność” od 1 października 1939 r. Zob. ADK, sygn. OG-11/2, k. 53.

³⁵ ADK, sygn. OG-11/2, k. 46.

³⁶ S. Januszek, *Dzieje księgarstwa...*, s. 273.

³⁷ ADK, sygn. OG-11/2, k. 45.

³⁸ ADK, sygn. OG-11/2, k. 53.

³⁹ ADK, sygn. OG-11/3, k. 102.

Pracownikami księgarni w kolejności chronologicznej ich zatrudnienia byli ekspedienci-księgarze:

1. Bolesław Moskal zatrudniony od 22 II 1940 r. do 22 II 1944 r.⁴⁰,
2. Tadeusz Hetman – od 25 XI 1940 r. do 30 IV 1941 r.⁴¹,
3. Zygmunt Jurkowski – od 1 XII 1940 r. do 31 XII 1944 r.⁴²,
4. Maria Kuglin – od 22 III 1941 r. do 25 III 1942 r.⁴³, córka Jana Kuglina z Bogumina, znanego drukarza i bibliofila okresu międzywojennego. Jan Kuglin od 8 XII 1940 r. do 12 VIII 1942 r. był kierownikiem technicznym drukarni „Jedność”.
5. Zofia Mrozowska zatrudniona jako kasjerka od 9 XII 1940 r. do 30 IX 1941 r.⁴⁴

Jak z powyższego zestawienia wynika, najdłużej w księgarni „Jedność”, bo aż do 1944 r., pracowali B. Moskal i Z. Jurkowski. Pozostałe osoby były zatrudnione w księgarni od kilku miesięcy do jednego roku.

Firma „Verbum”

Nowy rozdział w działalności księgarni „Jedność” rozpoczął się w 1945 r. Dnia 4 czerwca tegoż roku bp kielecki Cz. Kaczmarek wydał pełnomocnictwo upoważniające ks. kanonika Jana Danilewicza, skarbnika Kurii Diecezjalnej, do wydzierżawienia lub oddania w poręczającą administrację diecezjalnej księgarni i drukarni „Jedność” w Kielcach przy ul. ks. bpa Bandurskiego nr 30⁴⁵. Nieco później, 30 czerwca 1945 r., Kuria Diecezjalna Kielecka powiadomiła dotychczasowego dyrektora „Jedności” mgr E. Bałucińskiego o zamiarze oddania omawianej placówki w administrację firmie „Verbum”⁴⁶. W związku z zaistniałą sytuacją dyrektor został zobowiązany do sporządzenia inwentarza „Jedności” oraz wtajemniczenia zarządcy we wszystkie sprawy związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa⁴⁷. Majątek „Jedności” ujęto w czterech załącznikach. Pierwszy i trzeci dotyczył księgarni, wymieniał inwentarz i urządzenie sklepu⁴⁸, zawierał też remanent towarowy księgarni⁴⁹, natomiast załączniki o numerach 2 i 4 informowały o stanie wyposażenia i urządzenia drukarni⁵⁰

⁴⁰ ADK, sygn. OG-11/3, k. 3.

⁴¹ ADK, sygn. OG-11/3, k. 49, 47.

⁴² ADK, sygn. OG-11/3, k. 24.

⁴³ ADK, sygn. OG-11/3, k. 40, 43. Zob. H. Tadeusiewicz, *Kuglin Jan*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa-Łódź 1986, s. 113-114; U. Gumuła, *Jan z Bogumina Kuglin – twórca pięknej książki*, w: *Książka polska na Śląsku w latach 1922-1945. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1994, s. 224-233.

⁴⁴ ADK, sygn. OG-11/3, k. 50, 51.

⁴⁵ ADK, sygn. OG-11/2, k. 56.

⁴⁶ ADK, sygn. OG-11/2, k. 98.

⁴⁷ ADK, sygn. OG-11/2, k. 57.

⁴⁸ ADK, sygn. OG-11/2, k. 58-63.

⁴⁹ ADK, sygn. OG-11/2, k. 74-90.

⁵⁰ ADK, sygn. OG-11/2, k. 64-73.

wraz z zestawieniem remanentowym materiałów i towarów będących w jej posiadaniu⁵¹.

Dnia 19 lipca 1945 r. Kuria Diecezjalna Kielecka, będąca nadal prawnym i faktycznym właścicielem księgarni i drukarni „Jedność”, powiadomiła dotychczasowego dyrektora „Jedności” o przekazaniu przedsiębiorstwa w poręczającą administrację firmie „Verbum”. W związku z tym 22 lipca tegoż roku Kuria zwolniła Bałucińskiego z zajmowanego przez 6 lat stanowiska dyrektora, dziękując mu za jego pracę w „Jedności”⁵².

Dalszy etap funkcjonowania księgarni i drukarni „Jedność” związany był zatem z firmą „Verbum”, z którą Ordynariat Kielecki zawarł odnośną umowę. Umowa dzierżawna z 20 lipca 1945 r. zawarta pomiędzy ks. kanonikiem J. Danilewiczem, działającym z upoważnienia i na rzecz biskupa kieleckiego, a p. Heleną Morawską, działającą ze strony „Verbum”, stwierdzała, iż firma „Verbum” obejmuje zarząd wspomnianej wyżej księgarni i drukarni w administrację i eksploatację na okres 9 lat, tj. od 20 VII 1945 r. do 20 VII 1954 r.⁵³

Dyrektorką księgarni i drukarni „Jedność” została Irena Gombrowicz, siostra pisarza Witolda Gombrowicza, której 23 lipca 1945 r. Kuria Diecezjalna udzieliła pełnomocnictwa ogólnego do zastępowania przedsiębiorstwa we wszystkich sprawach⁵⁴; oprócz niej oraz H. Morawskiej w 1947 r. w księgarni zatrudniono Irenę Możdżeńską.

W czerwcu 1947 r. Możdżeńską, Gombrowicz oraz Adam Póltawski⁵⁵, twórca czcionki polskiej, zwanej „antyką Póltawskiego” – od września 1945 do września 1949 r. kierownik techniczny i graficzny drukarni „Jedność” – zostali upoważnieni do występowania w imieniu omawianej instytucji. Natomiast w kwietniu 1948 r. bp ordynariusz mianował ks. dra Adama Szafrąńskiego z Kielc swoim delegatem ds. wydawnictw diecezjalnych przy drukarni i księgarni „Jedność”⁵⁶. Chodziło tu zwłaszcza o udział ks. A. Szafrąńskiego w planowaniu, koordynowaniu i ustalaniu hierarchii potrzeb wydawnictwa diecezjalnego „Jedność”⁵⁷.

W celu usprawnienia działalności wydawniczej na terenie diecezji kieleckiej miejscowy Ordynariat 4 grudnia 1948 r. powołał do życia Diecezjalny Fundusz Wydawniczy (dalej: DFW)⁵⁸, który był autonomiczną Sekcją Wydziału Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej. Wśród wielu zadań, które realizował, był np. nakładcą wydawnictw diecezjalnych „Verbum”, możemy wymienić też takie, które związane były z działalnością księgarni. Jak dowiadujemy się z akt DFW, księgarnia „Jedność” była główną placówką handlową rozpowszechniającą wydawnictwa Funduszu. Rów-

⁵¹ ADK, sygn. OG-11/2, k. 90-96.

⁵² ADK, sygn. OG-11/2, k. 98.

⁵³ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 278.

⁵⁴ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 25.

⁵⁵ S. Wojciechowski, *Póltawski Adam Jerzy*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 711-712.

⁵⁶ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 43.

⁵⁷ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 44.

⁵⁸ ADK, sygn. OG-12/2, k. 233-234.

niez plany wydawnicze DFW w zasadniczym stopniu realizowała drukarnia „Jedność”⁵⁹.

DFW organizował propagandę wydawnictw diecezjalnych na terenie diecezji i poza nią, ułatwiając w ten sposób księgarni „Jedność” sprzedaż dzieł będących w jej posiadaniu. Fundusz brał też w komis wydawnictwa diecezjalne znajdujące się w obrocie księgarskim „Jedności”, które nie znajdowały tam nabywców i rozprowadzał je w terenie, otrzymując w zamian 10% rabatu na cele wydawnicze⁶⁰. Ponadto przedstawiciel księgarni raz w miesiącu brał udział w posiedzeniach komisji doradczej, zwoływanej przez kierownika DFW, którym był wspomniany już ks. dr A. Szafranski⁶¹. Fundusz, posiadający stały sekretariat dla prac wydawniczych i badawczych w dziedzinie potrzeb czytelnictwa katolickiego, wpływał na jego kształtowanie⁶².

W 1950 r. kielecki „Dom Książki” podjął próbę przejęcia lokalu po księgarni „Jedność”. Dnia 15 czerwca 1950 r. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (dalej: MRN) w Kielcach, Oddział Kwaterunkowy, orzekło o przydzieleniu dwuizbowego lokalu przy ulicy Świerczewskiego 30 (dawna ulica ks. bpa Bandurskiego, obecnie ul. Jana Pawła II) „Domowi Książki”⁶³. Kuria Diecezjalna Kielecka 10 lipca tegoż roku odwołała się od powyższej decyzji do Komisji Lokalowej MRN, otrzymując 27 lipca odpowiedź o umorzeniu powyższej sprawy⁶⁴. W uzasadnieniu podano, iż Dyrekcja Wojewódzka Centrali Obrotu Księgarskiego „Dom Książki” w Kielcach zrezygnowała ze spornego lokalu po księgarni „Jedność”⁶⁵.

Księgarnia „Jedność” jako nakładca książek

Okres II wojny światowej, częściowo przedstawiony już w niniejszym opracowaniu, jest o tyle istotny dla księgarni „Jedność”, gdyż placówka ta była wówczas m.in. nakładcą kilku bądź kilkunastu pozycji znajdujących się wówczas w obiegu księgarskim. Można je omówić na przykładzie 1940, 1941, 1942 i 1944 r., informacje na ten temat zawierają bowiem materiały zgromadzone w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Wydawane tytuły podejmowały zagadnienia teologiczne.

Poniżej zamieszczone zostaną opisy bibliograficzne pozycji, do których udało się dotrzeć albo bezpośrednio (opisy wykonano wówczas z autopsji), albo drogą pośrednią, analizując: 1) materiały archiwalne informujące o określonych publikacjach, 2) czasopisma katolickie zawierające omówienia i recenzje wydawnicze publikacji, które ukazały się w Kielcach.

⁵⁹ Szczegółowo informował o tym pkt. 13 Statutu Diecezjalnego Funduszu Wydawniczego. ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 56.

⁶⁰ ADK, sygn. OG-12/2, k. 231.

⁶¹ ADK, sygn. OG-12/2, k. 232, rozdz. III: *Stosunek DFW do Drukarni i Księgarni „Jedność”*.

⁶² ADK, sygn. OG-12/2, k. 232.

⁶³ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 61.

⁶⁴ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 62.

⁶⁵ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 69.

1940

1. *Miłujmy swoją parafię! List pasterski J.E. ks. dr. Czesława Kaczmarka Biskupa Kieleckiego*. Nakładem Księgarni „Jedność” w Kielcach 1940, odbito czcionkami Drukarni „Jedność” w Kielcach, 16°, 64 s.⁶⁶

1941

2. *Adoracja publiczna Przenajświętszego Sakramentu w kościołach parafialnych*. Wydanie piąte poprawione. Nakładem Księgarni „Jedność” w Kielcach 1941, 16°, 48 s.⁶⁷
3. *Poznaj swój kościół parafialny*. Broszura Diecezjalnego Urzędu Katechetycznego wydana nakładem Drukarni i Księgarni „Jedność” w Kielcach w lipcu 1942 r.⁶⁸
4. *Jak stajemy się dziećmi Bożymi?*⁶⁹
5. *Duszpasterz a cmentarz parafialny*. Kielce, Księgarnia „Jedność”⁷⁰.

1942

6. Kaczmarek Czesław dr: *Kim jest dla nas Papież*. [Kielce] 1942⁷¹.
7. *Papież nasz Ojciec*. Opracował Diecezjalny Urząd Katechetyczny w Kielcach z polecenia J.E. ks. Czesława Kaczmarka, Biskupa Kieleckiego. Nakładem Księgarni „Jedność” Kielce. Odbito w Drukarni „Jedność” Kielce na podstawie zezwolenia Wydziału Propagandy w Urzędzie Gubernatora Dystryktu Radom z dnia 15 IV 1942 r., 16°, 6 s.⁷²
8. *Modlitwy Mszy Św. i Pieśni Mszalne*. Wydawnictwo Diecezjalnego Urzędu Katechetycznego w Kielcach. Nakładem Księgarni „Jedność”. Kielce 1942⁷³.

1944

9. Przybyła Alfons ks.: *Tajemnice Różańca Świętego*. Z tekstów Pisma Św. i Mszału zestawił... 1944. Nakładem Księgarni i Drukarni „Jedność” w Kielcach⁷⁴.

Jak wynika ze źródeł archiwalnych, zezwolenie na druk pozycji nr 2, 3 i 4 przedstawionego spisu wydał 28 maja 1941 r. dr Drescher pracujący w Wydziale Propagandy przy Gubernatorstwie Generalnym w Krakowie. Nie wyraził on natomiast zgody

⁶⁶ ADK, sygn. OZ-6/56, k. 2. Opis bibliograficzny wykonano z autopsji.

⁶⁷ ADK, sygn. OG-11/4, k. 93. Opis bibliograficzny wykonano z autopsji. Zob. też tamże, k. 100.

⁶⁸ ADK, sygn. OG-11/4, k. 100; Dział: *Z Diecezjalnego Urzędu Katechetycznego*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1942, nr 6-7, s. 144.

⁶⁹ ADK, sygn. OG-11/4, k. 100. Brak bliższych szczegółów bibliograficznych, poza możliwym do zidentyfikowania rokiem wydania.

⁷⁰ Recenzje w: „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1941, nr 11-12, s. 329.

⁷¹ ADK, sygn. OG-11/4, k. 75-90.

⁷² ADK, sygn. OG-11/4, k. 69-72. Opis wykonany z autopsji.

⁷³ ADK, sygn. OG-11/4, k. 21-66.

⁷⁴ ADK, sygn. OG-11/4, k. 1-18.

na publikację pracy pt. *Sakramenta Św. i życie chrześcijańskie*⁷⁵. Zezwolenie na druk uwidoczniło w opisie bibliograficznym pozycji nr 7, w pozostałych przypadkach nie było możliwe dotarcie do takich danych.

Po 1945 r. księgarnia „Jedność” nadal pełniła rolę instytucji nakładczej. Sytuacja w tym względzie zmieniła się dopiero pięć lat później, kiedy drukarnię „Jedność” upaństwowiono, co pociągnęło za sobą odebranie księgarni praw wydawniczych. Na podstawie sprawozdań z działalności księgarni „Jedność” wiadomo, że od lipca 1945 r. do końca 1949 r. jej nakładem wydano 25 tytułów książek oraz broszur w łącznej liczbie 10 500 egzemplarzy⁷⁶. Wśród wydawanych wówczas dzieł znalazła się m.in. encyklika papieska pt. *O Mistycznym Ciele*, a zakrojony na kolejne lata na szeroką skalę plan wydawniczy miał objąć publikację również innych encyklik papieskich. Po 1950 r. nie mógł on być już zrealizowany. Księgarnia sprzedawała wówczas jedynie resztę własnych nakładów, książki nabyte, a także materiały piśmiennicze i dewocjonalia⁷⁷. Z 25 własnych nakładów książek w sprzedaży zostało jedynie 8, a były to m.in.: ks. A. Żychlińskiego *Teologia życia wewnętrznego*, Św. Katarzyny *Księga Miłosierdzia czyli Dialog* w dwóch tomach, ks. J. Grabowskiego *Na bieżni duchowej*, A. Gardeila *Duch Święty w życiu chrześcijańskim*.

Przeprowadzone na podstawie „Przewodnika Bibliograficznego” za lata 1945-1949 poszukiwania bibliograficzne wykazały, że w analizowanym okresie księgarnia była instytucją nakładczą 18 publikacji. Pozostałych z 25 tytułów prac wydanych nakładem księgarni „Jedność” nie można było zidentyfikować, ponieważ nie zawiera ich w swoim wykazie ani „Przewodnik Bibliograficzny”, ani inne dostępne źródła archiwalne. Opisy bibliograficzne podano w takiej postaci, jaką zarejestrował „Przewodnik Bibliograficzny”; często brakuje w nich nazwy autora (starano się ją uzupełnić) oraz kolejności wydania danej pracy. Ze względu na to, że nie zachowały się egzemplarze archiwalne cytowanych w wykazie pozycji, nie jest możliwe uzupełnienie opisów dzieł nawet o przypuszczalną kolejność ich wydawania. A oto wykaz książek w układzie chronologicznym, które ukazały się nakładem księgarni „Jedność” w latach 1944-1949⁷⁸.

1945

10. Piskorski Czesław: *Encyklika o mistycznym Ciele Jezusa Chrystusa „Mystici Corporis Christi”*. [Oprac. ...] (Wyd. 2).
(Kielce 1945 Wyd. i druk. Księg. i Druk. „Jedność”); cm 21,5 x 15, s. 64.

⁷⁵ ADK, sygn. OG-11/4, k. 98.

⁷⁶ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 278.

Zob. też: *Verbum 1934-1939. Pismo i środowisko*, oprac. M. Błońska, M. Kunowska-Porębna, S. Sawicki, Lublin 1976, t. 1: *Materiały do monografii*, s. 474.

⁷⁷ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 83-84.

⁷⁸ „Przewodnik Bibliograficzny”. *Urzędowy wykaz druków wydanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1944-1947*, Warszawa 1955; „Przewodnik Bibliograficzny”. *Urzędowy wykaz druków w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1948*, Warszawa 1950; „Przewodnik Bibliograficzny”. *Urzędowy wykaz druków w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1949*, Warszawa 1955.

1946

11. [Jaroszewicz Jan ks.]: *Sakrament Ducha i Mocy »na dzień bierzmowania«*. Kielce 1946 Skład główny Księg. „Jedność”. Druk. „Jedność”; cm 15,5 x 10,5, s. 19, 1 nlb.
12. Szafrąński A.[dam Ludwik]: *Bądź wzorowym ministrantem*. Kielce [1946] Księg. i Druk. „Jedność”; cm 11,5 x 8, s. 64.

1947

13. Kaczmarek Czesław ks.: *Nadprzyrodzone życie dusz w Chrystusie i w Kościele. Rozważania dogmatyczno-moralne*. Kielce 1947. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 15,5 x 11, s. 131, 1 nlb.
14. [Osiem] 8 mszy polskich. Kielce [1947] Księg. i Druk. „Jedność”; cm 14,5 x 10,5, s. 19, 1 nlb.
15. *Sakrament Ducha i Mocy »na dzień bierzmowania«*. Kielce 1947.
16. Szafrąński Adam Ludwik ks.: *Bądź wzorowym ministrantem*. Kielce [1947] Księg. „Jedność” (Druk. „Jedność”); cm 11 x 8, s. 63, 1 nlb.

1948

17. Danilewicz Jan ks.: *Kościół i jego wnętrze w świetle przepisów prawno-liturgicznych*. Kielce 1948. Diecezjalny Fundusz Wydawn. Skład główny Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 21,5 x 15, s. 171, 4 nlb.
18. Kaczmarek Czesław bp.: *Podstawy życia rodzinnego*, Wyd. 2 uzupełnione. Kielce (15 sierpnia) 1948. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 17,5 x 12,5, s. 149, 1 nlb.
19. *Naszym zmarłym. Pogrzeb dorosłych i dzieci. Jutrznia żałobna. Żałobne msze św. Dzień zaduszny. Pieśni żałobne*. [Tłumaczenie (!) tekstów liturgicznych i objaśn.: ks. A[dam Ludwik] Szafrąński. Psalm: o. St[anisław] Wójcik. Okł. proj. Z. Kinastowski]. Kielce, (27.X.) 1948. Kuria Diecezj. Kielecka. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm. 14,5 x 10, s. 151, 1 nlb.
20. [Osiem] 8 mszy polskich. Kielce [1948] Księg. i Druk. „Jedność”; cm 14,5 x 10,5, s. 19, 1 nlb.
21. [Jaroszewicz Jan ks.]: *Sakrament ducha i mocy »Na dzień bierzmowania«*. [B.m.w.], 12.IV.1948. Skład główny w księg. „Jedność”, [Kielce]. Druk. „Jedność”, Kielce; cm 14,5 x 10,5, s. 19, 1 nlb.
22. Szafrąński Adam Ludwik ks.: *Przy Jezusowym ołtarzu. Modlitewnik dla młodzieży*. Wyd. 2 uzupełnione. (Rys. Izy Borowskiej). Części stałe Mszy św. w tłum. OO. Benedyktynów. Podwójne melodie... w oprac. ks. A. Chlondowskiego. (Kielce, 28.IX.1948. Wydawn. księg. „Jedność”. Wydawn. Diecezjalny Fundusz Wydaw. Skład główny Księg. „Jedność”. Druk. „Jedność”); cm 12 x 8,5, s. 293, 6 nlb., tabl. 3.

1949

23. *Adoracja publiczna Przenajświętszego Sakramentu w kościołach parafialnych*. Wyd. 6 powiększone. Kielce (9.VI.) 1949. Nakł. Diecezjalnej Kurii Kielec. (Druk. „Jedność”). Skład główny Księg. „Jedność”; cm 10 x 7, s. 49, 1 nlb.
24. *Droga krzyżowa. Słowami Pisma Świętego*. (Wyd. 2). Kielce (5.VII.) 1949. Księg. „Jedność” (Druk. „Jedność” pod zarz. państw.); cm 14,5 x 10, s. 18, 1 nlb.
25. Grabowski Jan ks.: *Na bieżni duchowej. Nauki rekolekcyjne dla dziatwy*. (Wyd. 1). Kielce (22.XI.) 1949. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność” pod zarz. państw.); cm 21 x 15, s. 197, 2 nlb.
26. Jaroszewicz Jan ks.: *Sakrament ducha i mocy »Na dzień bierzmowania«*. Wyd. 4. Kielce 1949. Skład główny w księg. „Jedność”. Druk. „Jedność”; cm 14,5 x 10,5, s. 19, 1 nlb.
27. *Nabożeństwo majowe*. Kielce, (maj) 1949. Kuria Diecezjalna, Skład główny Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 10 x 7,5, s. 45, 1 nlb.

Ważnym uzupełnieniem roli księgarni „Jedność” jako instytucji nakładczej po 1945 r. jest omówienie jej udziału w publikowaniu wydawnictw przez firmę „Verbum”⁷⁹. Współpraca Wydawnictwa „Verbum” i księgarni „Jedność” w latach 1946-1949 zaowocowała wydaniem 18 prac. Ich wykaz został zamieszczony w opracowaniu poświęconym firmie „Verbum”⁸⁰.

Poniższe zestawienie sporządzone zostało na podstawie „Przewodnika Bibliograficznego”⁸¹, a obejmuje prace wydane przez księgarnię „Jedność” wraz z Wydawnictwem „Verbum” w latach 1946-1949⁸²:

1946

1. Piskorski Czesław: *Ojca św. Piusa XI... Encyklika (z dn. 13.V.1931 roku) o odnowieniu ustroju społecznego i dostosowaniu go do normy prawa Ewangelii, w 40 rocznicę wydania enc. „Rerum novarum” przez Leona XIII*. Z oryg. łacińs. przetłum., wstępem i komentarzem opatrzył Jan Piwowarczyk. Wyd. 2 zmienione. Kielce 1946 [Nakł.] Verbum. Księg. i Druk. „Jedność” (Druk. „Jedność”. Oprac.

⁷⁹ Zob. *Verbum (1934-1939). Pismo i środowisko...*

⁸⁰ Tamże, Aneksy, oprac. M. Błońska, s. 477-479.

⁸¹ Opisy bibliograficzne zamieszczone w „Przewodniku Bibliograficznym” są bardziej dokładne niż te znajdujące się w opracowaniu dotyczącym firmy „Verbum”, stąd też źródłem opisu jest „Przewodnik”.

⁸² „Przewodnik Bibliograficzny”. *Urzędowy wykaz druków wydanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1944-1947*, Warszawa 1955; „Przewodnik Bibliograficzny”. *Urzędowy wykaz druków wydanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1948*, Warszawa 1950; „Przewodnik Bibliograficzny”. *Urzędowy wykaz druków wydanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1949*, Warszawa 1955.

typogr. Adama Półtawskiego); cm 22,5 x 15,5, s. VI, 108, 1 nlb.
Z akt Stolicy Apostolskiej (nr 1).

2. Westfalewiczówna Lucyna: *Wiersze*.
(Kielce 1946 Verbum. Księg. i Druk. „Jedność”); cm 17 x 12, s. 125, 1 nlb.
Na karcie tyt. autorka: Nulla, siostra służebnica od krzyża.

1947

3. Falkowski Czesław: *Siostra Nulla, służebnica Krzyża*.
Kielce 1947 Verbum. Księg. i Druk. „Jedność”; cm 15 x 10,5, s. 28, 1 nlb.
4. Gardeil [Ambroise], O.: *Duch Święty w życiu chrześcijańskim*. Autoryzowany przekład z franc. Marii Stokowskiej.
Kielce 1947. Verbum. Księg. „Jedność” (Druk. „Jedność”); cm 17,5 x 12,5 s. 223, nlb. 3.
H. D. Gardeil: Przedmowa. – Na k. tyt. autor: O. Ambroży Gardeil.
5. Kostecki Romuald: *Świętość Najświętszej Marii Panny*. Wyd. 2 poprawione.
Kielce 1947 Verbum. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 15 x 11, s. 45, 2 nlb.
6. Morawska Helena: *Św. Tomasz Moore. 1478-1535*.
Kielce 1947. Verbum. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 21,5 x 15,5, s. 155, 3 nlb., tabl. 1.
7. Pius XI papież: *Ojca Św. Piusa XI z boskiej opatrności papieża encyklika o chrześcijańskim wychowaniu młodzieży »Divini illius Magistri« z dnia 31 grudnia 1929 roku*. Z oryg. łac. przetł., wstępem i komentarzem opatrzył ks. Michał Klepacz. (Oprac. typogr. Adama Półtawskiego).
Kielce 1947. Verbum. Księg. i Druk. „Jedność”; cm 21,5 x 15,5, s. 70, 2 nlb.
Z Akt Stolicy Apostolskiej (nr 2)
8. Nulla Siostra: *Wiersze*. (Wyd. 2). [Nap.] Siostra Nulla, Służebnica Krzyża.
(Kielce 1947. Verbum. Księg. i Druk. „Jedność”); cm 21,5 x 15, s. 143, 2 nlb., tabl. 1.
9. Żychliński Aleksander, ks.: *Teologia życia wewnętrznego*, Wyd. 2 uzupełnione.
Kielce 1947, Verbum. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 17,5 x 12,5, s. 417, 2 nlb. Bibliotheca Dominicana, 1.

1948

10. Górka Pia: *Sługi Boże. Opowiadania i legendy z życia świętych*. Ilustrował 2 wyd. Włodzimierz Bartoszewicz.
Kielce (28 lutego) 1948. Verbum. Księg. „Jedność” (Druk. „Jedność”); cm 24 x 17, s. 189, 1 nlb.
11. Katarzyna ze Sieny Św.: *Księga miłosierdzia Bożego czyli Dialog*. T. 1. Przełożył Leopold Staff.
Kielce, (5.VI.) 1948 „Verbum”. Księg. „Jedność” (Druk. „Jedność”); cm 17,5 x 12,5, s. 315, 2 nlb., tabl. 1. zł 450,-

Bibliotheca Dominikana, 2. – (O. Jacek Woroniecki: Dialog św. Katarzyny ze Sieny)

12. Kostecki Romuald O.: *Modlitwa różańcowa*.

Kielce, (30 marca) 1948. „Verbum”. Księg. „Jedność” (Druk. „Jedność”); cm 15,5 x 11, s. 112, 1 nlb.

(Honoraria autorskie przeznaczone na odbudowę kościoła św. Jacka w Warszawie)

13. Pius XII, Papież: *Ojca Św. Piusa XII z Boskiej Opatrzności Papieża Encyklika o liturgii »Mediator Dei« z dnia 20 listopada 1947 roku*. Z oryg. łacińs. przetłum., wstępem i komentarzem opatrzył O. Jan Wierusz Kowalski. (Oprac. typograf. Adama Półtawskiego).

Kielce (30 czerwca) 1948. „Verbum”. Księg. i Druk „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 21 x 15, s. 106, 3 nlb. zł 250,-

Z Akt Stolicy Apostolskiej, (nr 3)

14. *Przyjaźń chrześcijańska. Zbiór studiów*.

Kielce 1948. Verbum. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 15 x 11, s. 99, 1 nlb.

Biblioteczka Szkoły Chrystusowej, 1

1949

15. Bernadot M. V[incent]: *Od Eucharystii do Trójcy Przenajświętszej*. Przełożyła z franc. Pia Czaplńska. Wyd. 2.

Kielce, (12.VIII.) 1949. Verbum. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność” pod zarz. państw.); cm 15 x 10,5, s. 149, 3 nlb.

Biblioteczka Szkoły Chrystusowej, 2

16. Katarzyna ze Sieny, św.: *Księga miłosierdzia Bożego czyli Dialog*. (Wyd. 1). T. 2. Przełożył Leopold Staff.

Kielce (8.VI.) 1949. Verbum. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 17,5 x 12, s. 268, 1 nlb.

Bibliotheca Dominicana, 3.

17. Mahaut Albert: *Chrześcijanin człowiekiem czynu*. Przekład autoryzowany z franc. Wyd. 2.

Kielce (II. 1949). Verbum. Księg. „Jedność”. (Druk. „Jedność”); cm 15 x 10,5, s. 180, 2 nlb.

Tyt. oryg.: [Le chrétien, homme d'action]. – (A.D. Sertillanges: List do autora. – Georges Goyau: Przedmowa). 24.

18. Zawieyski Jerzy: *Owoc czasu swego*. (Ukł graf. i rys. okł. Adama Półtawskiego).

Kielce, (11 lutego) 1949. Verbum. Księg. „Jedność” (Druk. „Jedność”); cm 15 x 10,5, s. 131, 2 nlb. 24.

Działalność Księgarni po 1945 r.

W lipcu 1945 r. – przed reorganizacją – księgarnia „Jedność” posiadała jedynie dobrze zaopatrzony dział materiałów piśmienniczych. Niewiele było w niej książek przedstawiających istotną wartość, nie miała też żadnego kapitału obrotowego. Stąd też pierwszym krokiem do uzdrowienia jej działalności było upłynnienie dużej liczby materiałów piśmienniczych w celu zdobycia środków finansowych na zakup książek, a także nawiązanie kontaktów z wydawnictwami katolickimi w kraju i sprowadzenie od nich książek.

Realizacja powyższego planu spowodowała, że w następnym roku księgarnia posiadała już pokaźny asortyment książek o charakterze religijnym. Pod względem finansowym do r. 1950 była ona samowystarczalna i wykazywała pewien zysk. W 1949 r. wyniósł on 33 000 zł (w nowej walucie), w 1950 r. – 28 000 zł, ale w 1951 już tylko 12 000 zł, czyli o ok. 60% mniej niż rok wcześniej⁸³. Trochę lepsze wyniki finansowe odnotowano w 1952 r., kiedy zysk netto wyniósł ponad 24 000 zł⁸⁴.

Nagłe pogorszenie kondycji finansowej księgarni po 1950 r. wynikało z ogólnej trudnej sytuacji księgarstwa w Polsce. W latach 1945-1950 w kraju rozwijały się 3 sektory księgarskie: państwowy, spółdzielczy i prywatny. Dynamiczny rozwój sektora prywatnego, do którego należały księgarnie katolickie, miał miejsce do 1948 r. Zmienne wówczas przepisy finansowe (wprowadzono tzw. domiary podatkowe) utrudniały czy wręcz uniemożliwiały działalność tych placówek. W 1947 r. istniało w Polsce 871 księgarń prywatnych, natomiast w roku następnym było ich już 885. W kolejnym roku ich liczba zmalała do 827, a w 1950 do 582⁸⁵, czyli w kraju ubywało 245 takich instytucji. Księgarnia „Jedność” w Kielcach była jedyną księgarnią katolicką działającą na terenie ówczesnego województwa kieleckiego; obsługiwała ona dwie diecezje: kielecką i sandomierską. Wydawnictwa, które ukazywały się nakładem omawianej księgarni, dostarczano do 23 księgarń na terenie całej Polski⁸⁶, a także do seminariów duchownych zlokalizowanych w Krakowie, Lublinie, Łomży, Nysie, Olsztynie, Ołtarzewie, Pelplinie, Płocku, Sandomierzu, Tarnowie, Warszawie, Wrocławiu, Żabkowiecach oraz w Kielcach.

Trudna sytuacja księgarń, nie tylko katolickich, w Polsce po 1950 r. spowodowana była nadto wejściem w życie nowych przepisów wydawniczych, które miały na celu całkowitą likwidację inicjatywy prywatnej we wszystkich sektorach gospodarczych. Utworzenie 15 stycznia 1950 r. przedsiębiorstwa państwowego „Dom Książki”⁸⁷, które przejęło nadzór nad wszystkimi księgarniami państwowymi, spółdzielczymi, społecznymi oraz częściowo prywatnymi, wpłynęło m.in. na pogorszenie sy-

⁸³ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 83.

⁸⁴ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 94.

⁸⁵ S. Siekierski, *Książka literacka. Potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944-1986*, Warszawa 1992, s. 109, tab. 4.

⁸⁶ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 83.

⁸⁷ „Monitor Polski” 1950, nr A-7, poz. 72.

tuacji księgarni „Jedność” w Kielcach. Chociaż jej właścicielem była nadal Rzymo-Katolicka Diecezja Kielecka, a kierownikiem Irena Gombrowicz, działająca na zasadzie umowy z właścicielem, to począwszy od 1950 r., kiedy księgarni cofnięto koncesję wydawniczą, jej obrót zmniejszył się, brakowało bowiem w sprzedaży wydawnictw własnych. Coraz częściej odczuwano też trudności w nabywaniu nowego towaru. Wyczerpywały się zapasy wydawnictw katolickich, co przy bardzo słabym dopływie nowych wydań spowodowało, iż w 1952 r. księgarnia powiększyła swój dział nut o msze, jutrznie, nuty organowe, do śpiewu chóralnego i solowego. Także dział tercjarski księgarni był dobrze zaopatrzone w brewiarze, katechizmy, szkaple-rze itp. W tym okresie nawiązano też kontakt z „Ars Catholica” w Katowicach, z księ-garnią Św. Wojciecha w Poznaniu oraz z pracownią artystyczną Zofii Trzcńskiej-Kamińskiej w Warszawie, sprowadzając stamtąd większą liczbę figur religijnych różnej wielkości. Znacznie gorzej wyglądało zaopatrzenie działu materiałów piśmien-nicznych, gdyż księgarnia nie otrzymywała w tym czasie żadnych przydziałów z Pań-stwowej Hurtowni Przemysłu Papierniczego, a nieliczne hurtownie prywatne (więk-szość zlikwidowano) posiadały bardzo mały wybór towarów tej branży⁸⁸.

W związku z powyższymi trudnościami placówka stanęła wobec dwóch zadań: dalszego zaopatrywania księży i świeckich – mimo zmienionych warunków – w książki katolickie i dewocjonalia oraz podejmowania działań mających na celu jak najdłuż-sze utrzymanie przez kościół istniejącej od 1919 r. księgarskiej placówki diecezjalnej⁸⁹. Zapewnienie dobrej kondycji finansowej księgarni było możliwe m.in. dzięki rozszerzeniu jej obrotu o inne – niż religijne – tytuły wydawnicze, np. z zakresu lite-ratury pięknej. Ten cel został osiągnięty, ponieważ każdy kolejny rok bilansowy za-mykano pewną nadwyżką: w 1952 r. zysk wyniósł ponad 24 000 zł, w 1953 ponad 36 000 zł, a w 1954 ponad 49 000 zł⁹⁰.

Jak wynika ze sprawozdań księgarni za 1954 r., coraz trudniejszym do rozwiąza-nia problemem było uzupełnianie asortymentu książek katolickich. Firmy wydawni-cze należące do czołówki wydawnictw katolickich, jak np. Wydawnictwo Św. Woj-ciecha czy Apostolstwo Modlitwy, w analizowanym okresie dysponowały znikomą liczbą pozycji wydawniczych. Jedynie PAX oferował więcej tytułów, wydawał bo-wiem dzieła dogmatyczne, patrologiczne, tzw. powieści katolickie, chociaż w małych nakładach. Brakowało natomiast dzieł z dziedziny życia duchowego, książek popu-larnych, życiorysów świętych, katechizmów.

W omawianym 1954 r. księgarnia „Jedność” sprowadziła z zewnątrz, od innych firm wydawniczych 51,5% książek religijnych i powieści katolickich⁹¹. Sprzedaż nakładów własnych, które w księgarni na początku tegoż roku złożyła Kuria Diecezjalna Kielecka, wynosiła 23,5% ogólnej sprzedaży. Wydawnictwa własne pochodziły

⁸⁸ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 84.

⁸⁹ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 137.

⁹⁰ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 137.

⁹¹ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 137.

z lat 1947-1949 i obejmowały 14 tytułów. Opisy bibliograficzne powyższych prac przytoczono w wykazie publikacji, które ukazały się nakładem księgarni „Jedność” w latach 1944-1949⁹². Wartość netto przekazanych do sprzedaży wydawnictw wyniosła wówczas ponad 117 000 zł⁹³. Wydawnictwa katolickie stanowiły więc w sumie 75% ogólnej sprzedaży księgarni „Jedność”. Pozostałe 25% obrotu to wydawnictwa sprowadzane za pośrednictwem P.P. „Dom Książki”, były to m.in.: dzieła H. Sienkiewicza, E. Orzeszkowej, B. Prusa, J. I. Kraszewskiego, wydawnictwa z dziedziny sztuki, krajoznawstwa, współczesna poezja, książki dla dzieci.

Personel księgarni w latach 50. XX w. liczył 6-7 osób. W 1952 r. zatrudniono 7 pracowników, w tym 2 fizycznych⁹⁴, natomiast w 1955 – 6 osób. Obok wspomnianej już Ireny Możdżeńskiej, pracowały: Aleksandra Gąssowska, Julia Dybowicz, Janina Rządowska, Aniela Dudek, Józefa Wojciechowska⁹⁵. W 1956 r. 5 osób było w wieku przedemerytalnym⁹⁶.

Polityka władz państwowych i partyjnych w drugiej połowie lat 50. XX w. wobec księgarstwa, zwłaszcza prywatnego, zmierzała do jego całkowitej likwidacji. Decyzje w tym względzie podejmowały organa administracyjne różnych szczebli. Dnia 3 stycznia 1956 r. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Kielcach podjęło decyzję o likwidacji księgarni „Jedność”, od której 14 stycznia Kuria Diecezjalna Kielecka odwołała się do wyższej instancji (Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach), uzasadniając ją kilkoma względami⁹⁷. Jednym z nich było wyjaśnienie, iż istniejący w mieście sklep Centrali Wytwórczości i Handlu Dewocyjnego „Ars Christiana” nie jest przedsiębiorstwem tej samej branży co księgarnia „Jedność”, co sugerowało stanowisko Prezydium MRN. Informowano, że sklep „Ars Christiana” prowadził jedynie dział dewocjonaliów, a w księgarni „Jedność” materiały te stanowiły zaledwie 1/3 ogólnych obrotów, pozostała ich część to sprzedaż książek i literatury katolickiej. Zatem działalność obu przedsiębiorstw wzajemnie się uzupełniała, nie stanowiąc dla siebie konkurencji. Ponadto Kuria przypominała, iż księgarnia „Jedność” jest jedyną tego typu placówką należącą do Rzymsko-Katolickiej Diecezji Kieleckiej i obsługuje całą diecezję liczącą ok. 1 mln katolików, zaspokajając w ten sposób potrzeby związane z wyznawaniem i praktykowaniem kultu religijnego. Zna ją w całej Polsce. Jej zlikwidowanie – zdaniem ks. bpa Franciszka Sonika, wikariusza generalnego Kurii – wywołałoby zrozumiące rozgoryczenie wśród katolików i niepożądane komentarze ze strony wrogiej propagandy⁹⁸. Trwająca przez następnych kilka miesięcy korespondencja pomiędzy Kurią Diecezjalną Kielecką a miejscowymi władzami administracyjnymi nie przyniosła oczekiwanych rezultatów.

⁹² Zob. s. 74 do s. 76 niniejszego artykułu.

⁹³ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 99.

⁹⁴ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 93.

⁹⁵ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 144.

⁹⁶ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 186.

⁹⁷ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 185.

⁹⁸ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 186.

W związku z tym 22 czerwca 1956 r. Kuria zaskarżyła władze lokalne, miejskie i wojewódzkie, w omawianym przedmiocie, do Przewodniczącego Rady Państwa w Warszawie⁹⁹ oraz 16 października tegoż roku do Ministra Handlu Wewnętrznego¹⁰⁰. W wyniku tych działań Prezydium WRN i MRN w pismach z 24 października¹⁰¹ oraz 20 listopada¹⁰² uchylili swoje wcześniejsze decyzje. Księgarnia „Jedność” uzyskała zezwolenie na prowadzenie działalności handlowej na rok 1956¹⁰³.

Zakończenie działalności

Księgarnia „Jedność” działała do 1959 r. Dnia 10 października tego roku kielecki Wydział Handlu Prezydium MRN po raz kolejny zarządził likwidację omawianej placówki w ciągu 3 miesięcy¹⁰⁴, co potwierdziły wojewódzkie organa administracyjne 17 lutego 1960 r.¹⁰⁵ Zdaniem Kurii, ta decyzja władz była niesłuszna, ponieważ zarzut o zaleganiu przez tę instytucję przez okres dłuższy niż 3 miesiące z zapłatą prawomocnie ustalonych należności podatkowych z tytułu prowadzenia przedsiębiorstwa handlu detalicznego artykułami przemysłowymi nie był prawdziwy. Według oceny Kurii, księgarnia „Jedność” była jednym z najlepszych płatników podatkowych, nigdy nie zalegała z podatkami i zawsze miała nadpłaty w tym zakresie. Nadpłata za 1957 r. wynosiła ponad 22 000 zł, za 1958 – 24 000 zł, podobnie było w 1959 r.¹⁰⁶

W charakteryzowanym okresie wojewódzkie władze administracyjne zakwestionowały ponadto sprzedaż przez księgarnię druków kurialnych oraz posiadanie na składzie starych map Polski. Wyjaśnień w tej sprawie 5 listopada 1959 r. udzieliła Irena Możdżeńska, zastępca kierownika księgarni. Stwierdziła ona, iż Kuria miała pozwolenie na druk wymienionych wyżej pism udzielone przez Wojewódzki Urząd Kontroli i Prasy i nikt do tej pory nie kwestionował map wykazywanych w remanencie księgarni, choć kontrole PIH-u odbywały się co rok¹⁰⁷.

Występujące coraz częściej trudności w prowadzeniu księgarni „Jedność” były przedmiotem troski miejscowego duchowieństwa o tę placówkę. W materiałach zgromadzonych w Archiwum Diecezjalnym Kieleckim znajdujemy przemyślenia ks. kanonika Henryka Peszki dotyczące sytuacji księgarni w 1959 r. i jego wątpliwości co do polityki gospodarczej, jaką należy prowadzić w stosunku do księgarni: czy nadal czynić za jej pośrednictwem zamówienia, czy też powoli likwidować tę instytucję?¹⁰⁸

⁹⁹ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 205-206.

¹⁰⁰ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 223-229.

¹⁰¹ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 253.

¹⁰² ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 251.

¹⁰³ ADK, sygn. OG-11/1^a, k. 253.

¹⁰⁴ ADK, sygn. OG-11/3, k. 67.

¹⁰⁵ ADK, sygn. OG-11/3, k. 127.

¹⁰⁶ ADK, sygn. OG-11/3, k. 29-30.

¹⁰⁷ ADK, sygn. OG-11/3, k. 134.

¹⁰⁸ ADK, sygn. OG-11/3, k. 134-135.

Ks. H. Peszko zastanawiał się również nad przyszłością, jaka czeka pracowników księgarni w przypadku jej likwidacji. Ich wynagrodzenia przez cały okres istnienia tej placówki były niewielkie, a zaawansowany wiek większości z nich nie pozwoliłby im na znalezienie nowej pracy. Ostatecznie, zdaniem księdza kanonika, należy bronić „Jedności”, bo jest potrzebna „z racji nabywania podręczników religii oraz z racji apostołstwa prowadzących tę księgarnię”¹⁰⁹.

Przeświadczenie o potrzebie istnienia „Jedności” towarzyszące władzom kościelnym znalazło wyraz w odwołaniu się od decyzji o likwidacji księgarni, skierowanym 21 października 1959 r. do Prezydium MRN¹¹⁰ oraz 26 lutego 1960 r. do Ministerstwa Handlu Wewnętrznego¹¹¹. Zabiegi te nie przyniosły jednak oczekiwanego rezultatu. Pismo z 26 lutego poprzedziła decyzja Prezydium WRN podjęta 17 lutego, a adresowana do Kurii, podtrzymująca likwidację przedsiębiorstwa handlu detalicznego pod nazwą Księgarnia „Jedność” w Kielcach¹¹².

Księgarnia formalnie działała jeszcze do 30 czerwca 1960 r. Dnia 1 stycznia tegoż roku ze stanowiska kierowniczkii, ze względu na nagłe pogorszenie się stanu zdrowia, ustąpiła Irena Gombrowicz¹¹³. Od tego momentu do 30 czerwca 1960 r. obowiązki kierownika pełniła dotychczasowa jej zastępczyni Irena Możdżeńska, która w księgarni „Jedność” na różnych stanowiskach pracowała od 1 grudnia 1946 r.¹¹⁴ Została ona zwolniona w związku z zarządzoną przymusową likwidacją księgarni.

Już 21 października 1960 r. Wydział Spraw Lokalowych Prezydium MRN przydzielił budynek księgarni przy ul. Świerczewskiego 30 Zjednoczonym Zespołom Gospodarczym (ZZG) przy Centrali Przemysłowo-Handlowej „Veritas” w Warszawie. Lokal ten składał się z 3 pomieszczeń o łącznej powierzchni 80,56 m², a umieszczono w nim sklep i biuro¹¹⁵. Umowę najmu powyższego lokalu użytkowego ZZG zawarły z Kościołem Rzymsko-Katolickim Diecezji Kieleckiej 30 października 1960 r., a najem dotyczył dwóch lat od 31 X 1960 do 31 X 1962 r.¹¹⁶

Zaprezentowana działalność księgarni „Jedność” napotykała w ciągu swego istnienia na trudności organizacyjno-prawne, lokalowe, kadrowe, finansowe oraz wydawnicze. Lepszą i gorszą koniunkturę placówka ta – podobnie jak inne księgarnie – odnotowała w XX-leciu międzywojennym. Okres wojny i okupacji, który przyniósł ze sobą straty osobowe oraz zniszczenia materialne we wszystkich dziedzinach życia, nie ominął również rynku wydawniczo-księgarskiego. Nie doprowadził jednak do zaprzestania działalności przez księgarnię „Jedność”, która nawet w tym trud-

¹⁰⁹ ADK, sygn. OG-11/3, k. 135.

¹¹⁰ ADK, sygn. OG-11/3, k. 130-132.

¹¹¹ ADK, sygn. OG-11/3, k. 28-30.

¹¹² ADK, sygn. OG-11/3, k. 68.

¹¹³ ADK, sygn. OG-11/3, k. 64.

¹¹⁴ ADK, sygn. OG-11/3, k. 80.

¹¹⁵ ADK, sygn. OG-11/3, k. 148.

¹¹⁶ ADK, sygn. OG-11/3, k. 150-152.

nym okresie prowadziła ograniczoną działalność nakładczą. W latach powojennych lokalne władze administracyjne kilka razy podejmowały próby likwidacji placówki, które ostatecznie powiodły się dopiero w 1960 r. Katolicka księgarnia „Jedność” jest więc jedną z niewielu tego typu placówek, które przetrwały i pracowały 41 lat dla dobra ogółu w zróżnicowanych, niesprzyjających jej rozwojowi warunkach historycznych.

THE BOOKSHOP “JEDNOŚĆ” IN KIELCE AS AN EXAMPLE OF THE ACTIVITY OF CATHOLIC BOOKSHOPS IN POLAND AFTER 1939

Summary

The article presents the activity of the bookshop “Jedność” (Unity) in Kielce after the year 1939. A special attention is given to organisational and legal problems as well as the housing, staff, financial situation and publishing difficulties with which this bookshop struggled for 41 years of its existence.